

Підсекція ЕТНОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Гажева Л. Д.

Науковий керівник – д. і. н., доц. О. А. Прігарін

УДК 930:069.02:908

МУЗЕЙ ЯК «ІНСТИТУТ ПАМ'ЯТІ» НАРОДУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ

У статті розглядається феномен музею як важливий інститут збереження і реактуалізації колективної пам'яті народу. Проаналізовано погляди зарубіжних дослідників щодо проблеми історичної пам'яті та музею як її складової частини.

Ключові слова: історична пам'ять, соціальна пам'ять, колективна пам'ять, місця пам'яті, музей.

У сучасному гуманітарному знанні концепція історичної пам'яті стала однією з найбільш затребуваних. До неї звертаються не тільки історики, але також соціологи, культурологи, письменники і, звичайно, політики.

Пам'ять – це складний психічний процес, який пов'язує в єдиний логічний ланцюг результати людської діяльності минулого, теперішнього та майбутнього. Пам'ять об'єднує в єдине ціле пізнавальні процеси не тільки окремої людини, але і людства в цілому. Пам'ять це така людська здатність, яка дозволяє людині створювати і підтримувати соціум. Існує цілий ряд категорій, пов'язаних з пам'яттю: індивідуальна, колективна, культурна, комунікативна, місця пам'яті і т. д. Всі ці поняття, так чи інакше, пов'язані між собою з історичною пам'яттю.

Практично будь-яка з перерахованих вище видів пам'яті соціальна. В рамках соціальної пам'яті, перш за все, можна говорити про колективну та індивідуальну пам'ять. Індивідуальна пам'ять так само соціально обумовлена, як і колективна, оскільки не може існувати без соціальних рамок і маркерів. Соціальна пам'ять – це складний взаємозв'язок інститутів, що здійснюють спадкоємність минулого і сьогодення.

Концепція «мнемонічних місць» (відома також як концепція «місць пам'яті»), запропонована на початку XX століття Морісом Хальбваксом, а пізніше, в 1980-ті рр. продовжена Пьером Нора. Ця концепція на сьогоднішній день, стає все більш популярною та актуальною з точки зору пояснення впливу пам'ятних місць на історичну пам'ять того чи іншого народу.

Засновником теорії історичної пам'яті вважається французький філософ, соціолог Моріс Хальбвакс. Наукові погляди вченого, який випередив свій час, були в повній мірі оцінені лише через кілька десятиліть після його смерті. Між двома світовими війнами Хальбвакс написав серію статей про рушійні сили колективної пам'яті.

В своїй роботі «Коллективная и историческая память» М. Хальбвакс намагається дати визначення цим поняттям та порівняти їх. Вчений висуває думку суть якої в тому, що історія та історична пам'ять у багатьох відношеннях протилежні. М. Хальбвакс пише, що історія зазвичай починається в той момент, коли закінчується традиція, коли згасає або розпадається соціальна пам'ять. Поки спогад продовжує існувати, немає необхідності фіксувати його письмово, та й взагалі якось фіксувати. Тому потреба писати історію того чи іншого періоду, суспільства і навіть людини виникає тільки тоді, коли вони вже пішли так далеко в минуле, що у нас мало шансів знайти навколо себе багатьох свідків, які зберігали про них якийсь спогад [2].

Саме М. Хальбвакс висловив глибоку ідею про історичну пам'ять як найважливіший чинник самоідентифікації соціальної або будь-якої іншої групи. Заслуга М. Хальбвакса полягала в тому, що він вивів проблему конституювання «знання», «пам'яті» з біології в сферу культури.

Французький історик Пьер Нора, спираючись, на дослідження пам'яті М. Хальбвакса та інших попередників з вивчення соціальної пам'яті, запропонував своє бачення соціальної пам'яті народу та створення «символічних об'єктів», з якими народ може асоціювати свої спогади минулого та культурні цінності. Такі «символічні об'єкти» увійшли в історію, як «місця пам'яті».

Поняття «місця пам'яті» було введено в науковий обіг Пьером Нора у 1980-90-х роках в його семитомній праці «*Les Lieux de Memoire*», опублікованої у Франції. Його «Місця пам'яті» (1984-1992) – це історія колективної пам'яті Франції, розкритої через її репрезентації, є найбільш амбітним проектом нової історії в області політики пам'яті, що вінчає досягнення цього напрямку. П. Нора по праву вважається засновником концепції колективної культурної пам'яті, яку після нього досліджують відомі вчені-історики, антропологи, культурологи по всьому світу.

Історія, яку М. Хальбвакс протиставляв пам'яті, на думку П. Нора, глибоко пронизує її: «... те, що сьогодні називається пам'яттю, відноситься не до пам'яті, але вже до історії», і відповідно вивчення «місць пам'яті» збігається з «історією історії» [3, с. 21].

Розглядаючи дослідження П. Нора слід зазначити, що історик пише, що про пам'ять народу говорять лише тому, що її вже немає і саме тому для збереження пам'яті створюються місця пам'яті. «Місця пам'яті» не є місцями у вузькому, географічному розумінні цього слова. Ними можуть бути люди, події, будівлі, книги, пісні та інші предмети «оточені символічною аурою», покликані «утримувати» в пам'яті уявлення суспільства про самого себе і своєї історії. За П. Нора, найголовнішою функцією цих місць пам'яті є зберігати пам'ять групи людей. Їх головна роль – символічна. Вони покликані створювати уявлення суспільства про самого себе і своєї історії. Важливою характеристикою місць пам'яті є те, що вони можуть нести різні значення і що це значення може змінюватися. Безперечно, одним з яскравих прикладів «місць пам'яті» є музей, адже будь-яка його колекція може перенести відвідувача в часі та просторі і відтворити в його пам'яті певні події.

В роботі «Проблематика мест пам'яти» П. Нора пише, що інтерес до місць пам'яті, де пам'ять кристалізується і знаходить свій притулок, пов'язаний з особливим моментом історії. Це поворотний пункт, коли усвідомлення розриву з минулим зливається з відчуттям розірваної пам'яті, але в цьому розриві зберігається ще достатньо пам'яті для того, щоб могла бути

поставлена проблема її втілення. Почуття безперервності знаходить свій притулок в місцях пам'яті. Численні місця пам'яті (*lieux de memoire*) існують тому, що більше немає пам'яті соціальних груп [1, с. 17].

Автор зазначає, що місця пам'яті народжуються і живуть завдяки почуттю, що спонтанної пам'яті немає, а значить - потрібно створювати архіви, потрібно відзначати річниці, організовувати святкування, вимовляти надгробні промови, нотаріально завіряти акти, тому що такі операції не є природними. Ось чому охорона меншинами врятованої пам'яті в спеціальних, ревностно охороняємих центрах здатна лише загострити істину всіх місць пам'яті [1, с. 26]. Особливу увагу в цьому аспекті заслуговує саме мова та культурні особливості народу, які є об'єктом уваги та «пам'ятання». Тим самим зберігаючи культурні особливості минулого, етнос пам'ятає про себе, свою історію та свою етнічну ідентичність. За П. Нора саме для збереження своєї етнічної ідентичності багатьма етносами створюються місця пам'яті, провідну роль в яких відіграють музеї народної культури того чи іншого етносу. За П. Нора такі музеї створюються щоб допомогти суспільству створити уявлення про своє історичне минуле та подолати розрив з ним. Музеї у цьому випадку виступають сполучною ланкою між історичним минулим і майбутнім.

Говорячи про сучасну історіографічну картину вивчення «історичної пам'яті» слід відмітити, що ця тема є досить популярною серед сучасних вчених. Так, темі соціальної, колективної, культурної, історичної пам'яті присвячено багато робіт. Слід сказати, що всі роботи сучасних дослідників, а саме беремо до уваги поч. ХХІ ст., засновані на попередніх дослідженнях теоретиків концепції колективної пам'яті, а саме М. Хальбвакса, П. Нора.

Відомий сучасний німецький історик Фритьєф Беньямін Шенк у своїй статті «Концепция «*Lieux de Memoire*», аналізуючи ідеї П. Нора, зазначає, що тема колективної культурної пам'яті сьогодні належать до модних тем західної історіографії. Останнім часом у багатьох європейських країнах і в США вийшли дослідження,

присвячені вивченню особливостей культурної пам'яті, а також тематичні дослідження про політичний культ смерті, історичних святах і національних пам'ятках [4].

В своїй статті дослідник говорячи про джерельну базу з теми, відмічає, що джерелами для вивчення місць пам'яті є тексти, картини і предмети, які дають інформацію про певну подію, людину або ідею. Джерелами можуть стати, наприклад, пам'ятники історичної думки, газетні статті про відкриття пам'ятників, політичні доповіді, прочитані на історичних ювілеях, живопис на історичні сюжети, предмети повсякденного життя. Вважається, що формування в свідомості «місць пам'яті» – загальний феномен процесів розвитку «ми-груп». Ідея загального героїчного минулого принципово важлива, наприклад, для самосвідомості етнічних меншин, релігійних груп, міст, регіонів і навіть класів. Вона також грає важливу роль в складанні національної ідеології [4]. Саме на основі вище перерахованих аргументів Фриттьєф Беньяміна Шенка можна віднести й музей до «місць пам'яті», поставивши його на ряду з іншими «місцями пам'яті».

Говорячи про сучасних дослідників пам'яті слід відмітити сучасного вченого, психолога, британського та американського культуролога, історика культури та літературознавця, який працює в Кембриджі – Олександра Марковича Еткінда. В своїй роботі «Кривое горе: память о непогребенных» О. М. Еткінд, вступає в дискусію з П. Нора з приводу одиниць існування пам'яті. Згідно П. Нора, культурна пам'ять структурована у вигляді просторово організованих місць, при цьому часова динаміка стосується трансформації тих чи інших «місць пам'яті». А. М. Еткінд ж пропонує термін «події пам'яті» і визначає їх як «акти звернення до минулого, що змінює їх усталені культурні значення». В своїй статті «Столетняя революция: юбилей начала и начало конца» О. М. Еткінд зазначає, що механізм пам'яті моделює структура музею. Об'єкти, що зберігають матеріальну пам'ять свого часу і в цій якості практично незмінні, доповнюються підписами, зміст яких періодично піддається сумнівам, дебатується і переглядається. Об'єкти без підписів не становлять пам'ять, як і підписи без об'єктів. У загальній формі ці явища можна описати як

тверду і м'яку пам'ять. Тверда пам'ять зберігається в триваючому часі в матеріальному субстраті, перш за все в пам'ятках; друга має текстуальний характер і живе в поточному публічному дискурсі. Два види історичний пам'яті – документи і монументи, тексти і меморіали, наративи і пам'ятники – доповнюють один одного і взаємно необхідні [5].

Гажева Л. Д.

МУЗЕЙ КАК «ИНСТИТУТ ПАМЯТИ» НАРОДА В ИССЛЕДОВАНИЯХ УЧЕНЫХ

В статье рассматривается феномен музея как важный институт сохранения и реактуализации коллективной памяти народа. Проанализированы взгляды зарубежных исследователей по проблеме исторической памяти и музея как ее составной части.

Ключевые слова: историческая память, социальная память, коллективная память, места памяти, музей.

Hazheva L. D.

MUSEUM AS «INSTITUTE OF MEMORY» PEOPLE IN THE STUDY OF SCIENTISTS

This article analyses the phenomenon of the museum as an important institution of saving and relaying the collective memory of nation. Analyzed the views of foreign researchers on the problem of historical memory and the museum as its integral part.

Key words: historical memory, social memory, collective memory, places of memory, museum.

Джерела та література

1. Нора П. Проблематика мест памяти [Електронний ресурс] / П. Нора. – Режим доступу: <http://ec-dejavu.ru/m-2/Memory-Nora.html>

2. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память [Электронный ресурс] / М. Хальбвакс. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>
3. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. и вступ. статья С. Н. Зенкина / М. Хальбвакс. – М: Новое издательство, 2007. – 348 с.
4. Шенк Фритьеф Беньямин. Концепция «lieux de memoire» [Электронный ресурс] / Фритьеф Беньямин Шенк. – Режим доступа: <http://www.hist.vsu.ru/cdh/Articles/02-11.htm>
5. Эткинд. А. М. Столетняя революция: юбилей начала и начало конца [Электронный ресурс] / А. М. Эткинд. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2004/5/2004_5_3.html

Дубна М. М.

Науковий керівник – к.і.н., доц. Н. О. Петрова

УДК 930.22:[314.745.25:39(477.86/.87)](477.74)

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БОЙКІВ – ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ НА ОДЕЩИНІ

У статті розглянута проблематика досліджень бойків-переселенців на території Одеської області, які були депортовані з території Польщі у 1951 році і переселенців 1944-1947 років. Звернуто увагу на праці дослідників і порушені ними питання, та на проблематиці нерозгорнутих аспектів з життя, наприклад: збереження культурної ідентичності та адаптації в цілому.

Ключові слова: бойки-переселенці, етнічність, культура, дослідження, депортація.

У 1951 році відбувся польсько-радянський обмін ділянками територій, один з найбільший мирний обмін територіями в історії Польщі і Радянського Союзу. Згідно з угодою складеною у Москві 15 лютого 1951 року, Народна Республіка Польща і Союз Радянських Соціалістичних Республік обмінялись ділянками державних територій площею по 480 км² [1, с. 26].